

THE BYZANTINE CHURCHES IN CASTLE OF ALANYA

Alanya, which used to be called Korakesion in the Antiquity, is a frontier city between Pamphylia and Kilikia. Having an appearance of a citadel situated on a steep rock, the city is surrounded by Antalya and Side in the west, by Silifke in the east, by Mediterranean Sea in the south and by Kapadokya in the north. We do not have much information about the early Christian period of the city. However, it is known that the castle of Alanya was restored and re-mended against the Arabs, who were dangerous enemies of the Byzantines in the 7th century. Within this castle, there are three Byzantine churches having survived up to the present, one in the inner castle, one in the central fortress and the other in the Cilvarado nose.

The old church in the inner castle is built of a four-leaf trikonkhos shape. Sound and strong today, the church has two entrances, one from the west and the other from the north. The trikonkhos branches covered with semi domes surrounding the central dome extend outwards from the sides. The second church is built of the ciborium plan in a battlement of the Hellenistic period in the central fortress. The last building discovered in the castle is the Cilvarado Nose Chapel. Built on a rather steep rocky field, the church has, not unlike the Arabic Evliya, a ciborium plan. All three buildings are made out of rubbles. Although we do not have any exact knowledge as to the building dates of them, it would be reasonable to place them within the period from the late 7th century, when the castle was restored, to the early 13th century when the Seljuks gained the control and command of Alanya.

Key Words: Alanya Castle, Church, Architecture

Antik Çağ'da Korakesion olarak anılan Alanya, Pamphylia ile Kilikia arasında bir sınır kentidir.¹ Bazı kaynaklarda Pamphylia şehri olarak da gösterilmiştir. Strabon, Korakesion'un Kilikia Trakheia'ya batıdan girildiği zaman karşılaşılabilecek ilk kent olduğunu belirtir.² Sarp bir kaya üzerine konurulmuş bir hisar görünümünde olan şehir, batıda Attaleia (Antalya), Side, doğuda Seleukia (Silifke), güneyde Akdeniz, kuzeyde Kappadokia ile çevrelenmiştir. Korakesion, konumu ve limanı nedeniyle korsan ve asiler için uygun bir sığınak olarak görülmüştür. Bundan ötürü savunmasız gibi görülen şehrin, küçük bir askeri birlik ile kendini nasıl koruyabildiğini büyük III. Antiokhos'a karşı galibiyet kazanan tek Kilikia şehri olmasıyla göstermiştir.³ Kentte, 100 yılı dolaylarında İmparator Traianus döneminde para basılmıştır. Şehrin Erken Hıristiyanlık dönemi hakkında çok fazla bir bilgi bulunmamasıyla birlikte, Tarsuslu Paulus'un Pamphylia'dan başlayan Hıristiyanlığı yayma gezilerinde buraya da uğramış olması muhtemel

* Araş.Gör.Dr., Atatürk Üniversitesi Fen-Edabiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, ozzyurthatice@mynet.com

1 Bkz., Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası* (çev.A.Pekman), İstanbul 2000, s.332

2 Bkz., Strabon, *a.g.e.*, XIV.5. s.250-254

3 Bkz., III.Antiokhos, *Seleukos kralı*, Strabon, *a.g.e.*, s. 290

görülmektedir. Kentin, kilise örgütü kurulduğunda, Pamphylia'daki Side Metropolitliğine bağlı bir piskoposluk merkezi olduğu bilinmektedir.⁴ VII. yy'da, Bizans İmparatorluğunun en tehlikeli düşmanı olan Araplara karşı, İmparator II. Iustinianus (685–695) kaleler ve kiliseler yapılması için özel vergiler çıkartmıştı. Korakesion kalesi de bu dönemde yeniden inşa edilmiştir.⁵

Gemiciler kendileri için çok güvenli olan bu dağlık buruna, "Güzel Dağ" ismini vermişlerdi. Buna bağlı olarak Bizanslılar da buraya "Kalonoros" demişlerdir. Bu isim değişik şekillere girerek varlığını sürdürmüştür. Müslümanların fethinden sonra bile burası, Ermeniler, Venedikliler, Cenevizler ve Kıbrıslılarca, "Candelor, Scandalore, Galanorium" gibi adlarla anılmıştır.⁶

Alanya Kalesinde, İç Kale, Orta Hisar ve Cilvarado Burnu'nda olmak üzere günümüze kadar gelebilmiş üç Bizans kilisesi bulunmaktadır.

1. Eski Kilise

Alanya iç kalesinde bulunan yapı, kalenin batı bölümünde, iç kale kapısı ile tonozlu koğuş arasında sur duvarlarına bitişik olarak yapılmıştır. Yapı hakkında ilk bilgileri, 1900'lü yıllarda bölgeyi dolaşan H.Rott'dan alıyoruz.⁷ Yapının mimarisine değinmeyen araştırmacı, sadece iç mekânı süsleyen freskolardan bahsetmiştir. R.M.Riefstahl ise yapının mimarisi üzerinde durarak, kilise apsisinin, daha önceki bir dönemde yapılmış çok daha büyük boyutlu bir kiliseye ait olduğunu ileri sürmüştür.⁸ İ.H.Konyalı'nın genel tanımlamalarla bahsettiği yapı⁹, S.Lloyd ve D.S.Rice'nin Alanya adlı kitabında planı ile birlikte kısaca tanıtılmıştır.¹⁰ Son olarak, 1985 yılından itibaren Kültür Bakanlığına bağlı olarak Alanya Kalesinde sürdürülen çalışmalar 2003 yaz döneminde Eski Kilise'nin güney bölümünde devam etmiş ancak bu kazı çalışmaları henüz yayınlanmamıştır.

Günümüzde hiçbir amaç için kullanılmayan kilise, giriş ve bema tonozu dışında, sağlam durumdadır.

Çeşitli dönemleri üzerinde barındırdığı anlaşılan yapı, bugünkü hali ile üçyapraklı yonca (trikonkhos) planındadır (PL.1). Kilise, merkez kubbenin örttüğü kare bir mekân etrafında toplanmıştır. Yapıya batı yönde bulunan 1.60 m. genişliğindeki bir kapıdan girilmektedir (Res.1). Giriş bölümü ve bema beşik tonoz ile kapatılırken, merkez kubbenin kuzey ve güneyi yarım kubbelerle örtülmüştür. Kilisenin merkezinde, köşe duvarları üzerinde, yükselen kemerler ve aralarda oluşan pandantiflerle taşınan 4.28 m.'lik çapa sahip olan bir kubbe yükselmektedir. Yapının beşik tonozla örtülü 3.75 m. derinliğindeki beması, dışa taşıntılı bir apsisle sonlanmıştır. Yapının içten dikdörtgen düzenlemeli olan doğu bölümü dışa yarım daire şeklinde yansıtılmıştır (Res.2). Apsis kısmında bir

4 Bkz., B.Umar, *Kilikia*, İstanbul 2000, s.14

5 Bkz., İ.H.Konyalı, *Alanya*, İstanbul 1947, s.39

6 Bkz., Cl. Cahen, "Le Campagne de Mantzikert d'après Les Sources", Byzantion, IX(1934), s. 623

7 Bkz., H.Rott, *Kleinasiatische Denkmäler aus Pisidien, Pamphylien, Kappadokien und Lykien*, Leipzig 1908, s.73

8 Bkz., R.M.Riefstahl, *Turkish Architecture in Southwestern Anatolia*, Cambridge 1931, s.88-89

9 Bkz., Konyalı, a.g.e., s.312

10 Bkz., S.Lloyd- D.S.Rice, *Alanya*, Ankara 1989, s.38-39, Res.19

sütunla iki bölüme ayrılmış pencere açıklığına yer verilmiştir. Lloyd ve Rice'in çizmiş oldukları kiliseye ait olan planda, yapının kuzey ve güney bölümlerinde duvar kalınlığı içinde yer alan ve dışa taşıntıları olmayan küçük birer hücre görünümünde olan pastophorionlar gösterilmiştir. Oysaki diakonikon ve prothesis mekânlarını akla getiren bu duvar kalıntılarının kilisenin ilk inşasına ait bazilikanın kuzey ve güney neflerinin duvarları olduğu son kazılarda ortaya çıkarılmıştır.¹¹ Yapının kuzeyinde ikinci bir giriş daha bulunmaktadır (Res.3).

Batı cephe kilisenin en hareketli bölümünü oluşturmaktadır. Girişin iki yanına üzerleri yuvarlak kemerli dar ve uzun nişlerle birlikte kapının üst bölümünde köşeleri sütunceli, üçgen alınlıklı bir çerçeve içerisine, tuğladan üç dillimli tezyini bir kemer yerleştirilmiştir. Yüksek tutulmuş kubbe kasağı üzerinde, çift hatlı kemerlerle çevrelenmiş nişler ile aralarda ince ve uzun pencereler açılarak hareketli bir görünüm oluşturulmuştur. Merkez kubbenin kuzey ve güneyinden dışa taşıntı yapan yan mekânların, dış cephelerinde de kubbe kasağında olduğu gibi derinliği olmayan yüzeysel nişlere ve pencere açıklıklarına yer verilmiştir.

Yapının tamamında değişik boyutlarda moloz taş malzeme kullanılmıştır. Giriş cephesindeki üçgen alınlıkta birkaç sıralık tuğla dizimlerine de rastlanmıştır. İçten ve dıştan sıvalı olan kilisenin iç mekânında, kubbeye geçiş sağlayan pandantifler üzerinde konulan tam anlaşılamayan geç dönem özellikli fresko kalıntıları bulunmaktadır.

2.Arap Evliyası Şapeli

Alanya Kalesi'nde bulunan yapı, kaleye ait, 6 m genişliğindeki kulenin kalıntıları içine inşa edilmiştir. Orta Hisar denilen bu bölge Hisariçi mahallesinin güney doğusunda yer alır.

Yapı hakkındaki bilgiler oldukça sınırlıdır. İlk olarak Rott'un kitabında karşımıza çıkan yapıdan araştırmacı, kısaca bahsetmiştir.¹² Konyalı, Alanya adlı kitabında, kilise hakkında genel bir takım bilgiler aktarmıştır.¹³ S.Guyer, plan şemalarını tanıttığı bir çalışmada bu kilisenin küçük bir planını vererek yapıyı "tek nefli, kolları dar haç planlı" kiliseler grubunun bir örneği olarak göstermiştir.¹⁴ Son olarak, Lloyd ve Rice tarafından incelenmiş olan yapının ayrıntılı planı da ilk kez bu araştırmacılar tarafından çıkarılmıştır.¹⁵

Bu küçük kilise, kalenin geçirmiş olduğu üç ayrı tarihi dönemi üzerinde taşıması bakımından önemlidir. İki Hellenistik devir kalesine ait düzgün olmayan dikdörtgen planlı kuledir. Bu kule içine Bizans döneminde bir kilise inşa edilmiş, üçüncü devir olan Selçuklular zamanında ise şapele zarar vermeyecek şekilde eski duvarlar onarılmıştır. Yaptıracısı ve dönemi hakkında bir bilgiye sahip olmadığımız yapının adının, Aya Yorgi olduğu Konyalı tarafından ileri sürülmektedir. Konyalı ayrıca kilisenin ön kısmındaki

11 Bkz., M.Oluş Ank, "Alanya Kalesi Çalışmaları 2003", *Anadolu Akdeniz Arkeoloji Haberleri* 2004-2, İstanbul 2004, s.1-5

12 Bkz., Rott, *a.g.e.*, s.71

13 Bkz., İ.H.Konyalı, *a.g.e.*, s.310

14 Bkz., S.Guyer, *Grundlagen Mittelalterlicher Abendlaendischer Baukunst*, Zürich 1950, s.59

15 Bkz., Lloyd- Rice, *a.g.e.*, s.40-41

kayalıklar arasında bir Hıristiyan mezarlığının bulunduğunu, Müslümanlar zamanında da bu mezarlığın kullanılmaya devam ettiğini belirtmektedir.¹⁶ Yapının, Türk döneminde mescide çevrilerek adını burada mezarı bulunduğu belirtilen Arap Evliyası isminde bir kişiden aldığı ileri sürülmektedir.¹⁷ Mescide çevrildiği söylenen şapelde, mihrap izine rastlanmamıştır.

Yapı, oldukça sağlam bir durumda olup günümüzde kullanılmamaktadır.

Bir şapel durumundaki yapı, naos, bema ve apsis bölümlerinden oluşan dikine bir düzenleme göstermektedir(PL.2). Yapıya batı yönde bulunan 1.40 m. genişliğindeki bir kapıdan girilmektedir(R.4) Bema koluyla birlikte apsis kadar 6.40 m. uzunluğunda olan naos 4.50 m. genişliğe sahiptir. Yapının dört köşesinde duvardan ileriye taşırılmış duvar payandaları yer alır. Bu payandalar belirli bir yükseklikten sonra cephe boyunca uzanan dört büyük kemere dönüşmüştür. Kemerler arasında oluşan pandantifler üzerinde, yaklaşık 3.60 m. çapında bir kubbe yükselmektedir. Kubbeyi taşıyan köşe duvarları arasında, kuzey ve güneyde 45 cm., batıda 90 cm., doğuda ise bema koluyla birleşerek 1.82 m. ye ulaşan haç kolları meydana gelmiştir. Kuzey ve güney yan kolları bir kemer içerisinde yer alırken, doğu ve batıdakiler tonozla örtülmüştür. Büyük bir bölümü kalın sur duvarları içinde olan yapının aydınlatılması için naosun kuzeybatı ve güneybatı duvarlarına pencereler açılmış, ancak güneybatı pencere Selçuklu dönemindeki bir onarım sırasında kapatılmıştır. Naosun doğusunda, 3.65 m. genişliğinde, 1.82 m. derinliğinde enine dikdörtgen bir düzenlemeye sahip bir bema kolu yer alır. Bema tonozunun üst kısmında, şapelin güneyinden sura çıkışı sağlayan seğirdimle ulaşılabilen ve güneybatı köşesindeki bir açıklıktan girildiği anlaşılan yine tonozla örtülü, beş mazgal pencere ile aydınlatılmış bir oda bulunmaktadır. Kubbe kasnağının bir penceresi, bu odaya bakmaktadır. Bemanın doğusunda bulunan apsis, 2.05 m. genişliğinde, 1.05 m. derinliğinde olup, iki yanına üzerleri sivri kemerli birer küçük niş yerleştirilmiştir. Zeminden birkaç kademe yükseltilmiş olan mekânda, yuvarlak bir kemer içine alınmış apsis çıkıntısının ortasına, mazgal türü bir pencere açılmıştır(R.5).

Dikdörtgen planlı bir kule içine yapılan şapelin(Res.6), kuzey ve güney cepheleri sur duvarlarına bitleştirilmiş olup sadece batı cephesinin 1.55 m.'lik bölümü ile üst örtüsünün bir kısmı bu surların dışında kalmıştır. Üst örtü hizasında üçgen bir form kazanmış olan batı cephenin ortasında, giriş bölümünün düz kapı lentosu üzerinde bir alınlık meydana getirilmiştir. Yapının kuzeybatı cephesinde, içteki pencere açıklığına aydınlık sağlayan dar bir koridor oluşturulmuştur. Güneybatıda sonradan kapatılmış olan pencerenin dolgu duvarlarını görmek mümkündür. Doğu yönünde görülen ise kare planlı bir kule kitlesi ve üzerinde açılmış mazgal türü pencerelerdir. Şapelin basık kubbe ve kasnağının yarısı kule içerisinde yer almaktadır. Kubbenin yükseldiği ensiz kasnak üzerinde açılmış pencerelerden üç tanesi dış cepheye, bir tanesi ise bema tonozu üzerindeki odaya bakmaktadır. Yapıda, değişik boyutlarda ve şekillerde taş malzeme kullanılmıştır. Yapının içerisinde,

¹⁶ Bkz. Konyalı, a.g.e., s.311

¹⁷ Bkz. Lloyd- Rice, a.g.e., s.40; Konyalı, a.g.e., s.311.

duvar köşeleri ve kemerlerde düzgün kesme taşlara yer verilirken, duvar dolgularında, apsis ve kubbede küçük molozlar kullanılmıştır. Dış cephede ise, köşe duvarlarında büyük blok taşlar ile aralarında yer yer tuğlanın da kullanıldığı moloz dolgular görülmektedir. Kalan izlerden yapının içten ve dıştan sıvalı olduğu anlaşılmaktadır.

Yapının iç duvar yüzeylerinde fresko izine rastlanmamıştır. Ancak Rott, “Yüzeyi isle kaplı olan yapının fresko süslemesi tam olarak seçilemiyordu” diyerek¹⁸, yapıda bir zamanlar freskolar olduğuna dair ipuçları vermekle birlikte, bir dönem mescit olarak kullanıldığı belirtilen yapının yüzeyi büyük bir ihtimalle bu kullanım sırasında sıvanmıştır. Mekân günümüzde de yer yer isle kaplıdır. Şapelde bugün görülebilen tek dekoratif unsur, kapı alınlığının dış kısmını çevreleyen, tuğladan yapılmış testere dişi formundaki süslemeler ile alınlık içinde, alçı üzerine yapıldığı anlaşılan baklava şeklindeki desenlerdir(R.4).

Şapelde mimari plastik olarak değerlendirebileceğimiz tek malzeme, kapı alınlığının dış kısmında yer alan ve sadece bir tanesi günümüze gelmiş olan mermerden yapılmış, devşirme olduğu anlaşılan korniş parçasıdır. Kemer ve sütuncenin kaidelerini oluşturan bu parça yüzeyini, ince bir friz dolanmakta olup, iç kısmı akanthus yapraklarından oluşan bir bezeme ile süslenmiştir. Bu kaide üzerine oturan sütunceler ise taştan yapılmış, üzerleri bezemesiz basit mimari elemanlardır.

3. Cilvardo Burnu Manastırın Şapeli

Şapel, Alanya yarımadasının güney batısında, denize doğru 400 m. uzanan kayalığın tepesinde yer alır. Yapıya da adını veren bu kayalığa, “Cilvardo”, “Dilvardo” ya da “Kale Ardı” denilmektedir.¹⁹ Buraya, küçük bir koydan sahile çıkıldığında, kuzeydoğu yönünde kayalara tırmanılarak ulaşılmaktadır. Bu güzergâhta kayaya oyulmuş merdivenler olduğu belirtilmekteyse de bugün hiçbir iz kalmamıştır.²⁰ Kale surları tarafında, burna doğru uzanan ancak bugün çok aşınmış olduğundan kullanılamayan bir başka yol daha bulunmaktadır.

Yapı hakkında bilgi veren kaynak çok azdır. Rott, Anadolu’daki Bizans kiliselerini tanıttığı kitabında kısaca konumundan bahsettiği şapelin, mimarisine hiç değinmemiştir.²¹ Konyalı, Alanya ile ilgili çalışmasında yapı hakkında az da olsa bir takım bilgiler aktarmaktadır. Şapel ve çevresindeki manastıra ait yapıları gösteren bir plan ilk kez Llyod ve Rice tarafından çizilerek Alanya adlı kitaplarında yayınlanmıştır.²²

Civarındaki kalıntılardan bir manastıra ait şapel olduğu anlaşılan yapının etrafının bir sur ile çevrili olduğunu gösteren bir takım duvar parçaları bulunmaktadır. Üzerleri dendanlarla şekillenmiş olan bu sura, bugün büyük bir kısmı tahrip olmuş bir kapıdan girilmektedir. Üzerinde iki tepe barındıran Cilvardo burnunun, sağında şapel, solunda man-

18 Bkz., Rott, a.g.e., s.71

19 Bkz., Rott, a.g.e., s.72

20 Bkz., Lloyd-Rice, a.g.e., s.44

21 Bkz., Konyalı, a.g.e., s.204

22 Bkz., Lloyd-Rice, a.g.e., s.43. R.19

astıra ait harabeler yer almaktadır. Manastır kalıntılarının bulunduğu tarafın tehlikeli bir güzergâha sahip olması nedeniyle buraya geçilememiştir. Ancak, Lloyd ve Rice yaptıkları incelemelerde, manastırın hangi bölümlerini oluşturduğu anlaşılamayan bu duvar kalıntılarında, sadece ortada yer alan yemekhane olabileceğini tespit etmişlerdir. Tepenin sağında yer alan şapel, güney duvarı hariç diğer kısımları sağlam bir vaziyette günümüze kadar gelebilmiştir.

Oldukça dar bir alan üzerine kurulan şapel, naos, bema ve apsisten oluşan dikine bir düzenlemeye sahiptir (P.3). Yapının dikine dikdörtgen bir plana sahip olan naosu, 2.80 m. genişliğinde, bema ya kadar 4 m. uzunluğundadır. Yapıya batı yönde bulunan 1 m. genişliğinde olan bir kapıdan girilmektedir (R.7). 1.30 m. derinliğindeki üzeri tonozlu giriş bölümünden sonra, duvarlardan ileri taşınmış dört duvar payandası yer alır. Kubbe ve kasnak, bu payandalar üzerinde yükselen kemerler arasında oluşan pandantiflerle taşınmaktadır (R.8). Bu duvar payandalarının kuzey ve güneyinde 45 cm. derinliğinde dar haç kolları meydana gelirken, doğu ve batı doğrultusunda 1.30 m. derinlikte oldukça uzun mekânlar oluşturulmuştur. Naosun kuzey duvarı ortasında bulunan 85 cm. genişliğindeki bir açıklıktan kilisenin kuzeyine bitişik olan yan odaya geçilmektedir. Arazi konumuna uydurularak yapılan bu çapraz mekânın güney duvarının büyük bir bölümü ile üst örtüsü yıkılmıştır (R.7). Naosun doğu koluyla birleşen bema oldukça uzun tutulmuştur. 1.30 m. derinliğindeki kol, 2.10 m. genişliğe sahiptir. Tonozla örtülü olan mekânın kuzey duvarında küçük bir niş bulunmaktadır. Bemanın doğu ucunda yer alan yarım daire şeklindeki apsis, 1.52 m. çapında, 88 cm. derinliğindedir.

Güney duvarı dışındaki tüm bölümleri ayakta olan yapının yalın bir cephe düzenlemesine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Şapelin batı cephesi, kuzeyine eklenmiş olan yan odayla birlikte enlemesine bir genişleme göstermektedir. Bu cephenin kuzeyinde yarım daire biçiminde üzeri yuvarlak kemerli bir niş yer almaktadır. Batı yüzünde iki mazgal pencere bulunan yan mekân, yapının kuzey cephesini üst örtü hizasına kadar tamamen kapatmaktadır. Üst örtüsü yıkılmış bu mekânın, geçiş izlerinden tonozla örtülü olduğu anlaşılmaktadır. Yapının doğusunda yer alan apsis taşıntısının ortasında küçük bir pencere açıklığı bulunmaktadır. Bu mekânın üzeri, basık bir tonozla örtülüdür. Orta kubbenin kübik alt yapısının doğu-batı doğrultusunda uzanan tonozlu kolları, kuzey ve güneydeki kısa kollarla birlikte üst örtü hizasında, üçgen alınlıklar şeklinde dışa yansıtılmışlardır. Üzeri basık bir kubbe ile kapatılmış yüksek kasnağın dört yönüne ince ve uzun dikdörtgen pencereler açılmıştır (R.9).

Yapı, değişik boyutlardaki taş malzemeden inşa edilmiştir. Kemer ve duvar köşelerinde düzgün şekilli taşlar yer alırken, duvar dolgularında, kasnak ve kubbede küçük moloz taşlar kullanılmıştır. Kuzeydeki ek yapıda, taşların aralarında tuğla kırıkları, kilisenin üst örtünde de kiremit parçaları bulunmuştur. Mekânın içten ve dıştan sıvalı olduğu kalan izlerinden anlaşılmaktadır.

Sıvalı olan şapelde fresko izlerine rastlanmamıştır. Mimari plastik malzemenin de kul-

lanılmadığı anlaşılan yapının zemininde beyaz ve mor renkteki taşlarla yapılmış mozaikler bulunduğu Konyalı tarafından belirtilmektedir.²³ Sur içindeki muhafız odalarının önünde mavi beyaz kireç taşı ile meydana getirilmiş bir başka mozaikten de Lloyd ve Rice bahsetmektedir.²⁴ Ancak bunların hiçbirisi bugün mevcut değildir.

İncelemiş olduğumuz üç yapıda iki farklı plan şeması uygulanmıştır. Hisar içinde bulunan ve diğer iki yapıya göre daha büyük boyutlu olan eski kilisenin tetrakonkhos olarak inşa edildiği anlaşılmaktadır.²⁵Yonca plan, köken olarak Bizans sanatının erken dönemlerine kadar uzanan bir şekil olmakla birlikte²⁶ her devirde uygulanmış ve özellikle Bizans'ın son dönemlerinde kuvvetli bir hâkimiyet kurmuştur. Bu hâkimiyetin en önemli örneklerini Aynaroz manastırları oluşturmaktadır.²⁷ İstanbul'da tetrakonkhos olarak yapılmış iki yapı bulunmaktadır. Bunlar, Panagiotissa²⁸ ve Panaghia kiliseleridir.²⁹ Ayrıca Ermeni mimarisine ait bir yapı olan Akdamar adasındaki Akdamar kilisesi de bu şemanın uygulandığı önemli örneklerden biridir.³⁰

Orta Hisarda Arap Evliyası ve Cilvardo Burnundaki Cilvardo şapeli, kiborion plan tipinde yapılmış yapılarıdır. Bizim kiborion dediğimiz ancak yabancı araştırmacılar tarafından daha çok atrophied Greek-cross olarak anılan³¹ bu planın ortaya çıkışı, yonca planda olduğu gibi Bizans mimarisinin erken dönemlerine kadar inmekte ve XIV. yy'ın ortalarına kadar da varlığını sürdürmektedir. Bu kadar geniş bir dönemde değişime uğramadan kullanılan bu şema, İstanbul, Anadolu, Balkanlar ve Kafkasya gibi çok farklı bölgelerde birçok örnekler vermiştir.

Bir mekânı kubbe ile kapatmanın en basit şeklini oluşturan kiborion, aslında birçok plan tipinin de özünü meydana getirmektedir. Bunlardan biri de yonca planıdır. Köşe duvarları üzerinde yükselen kemerler ile aralarda oluşan pandantifler üzerine oturan merkez kubbe düzenlemesi, yonca planlı yapılarda da görülmektedir. Kiborion tipinde, merkez kubbenin dört tarafı dar tutulmuş kare kitlenin dışına taşmayan tonozlu kollarla genişletilirken, bu durum yonca planlı yapılarda, başlangıçları kasnak seviyesi ile aynı olan üç ya da dört yarım kubbeye sağlanmış ve kuzey- güney doğrultusunda yapılan dışa taşmalarla plan tamamen farklı bir görünüm kazanmıştır.

Yapım kitabeleri bulunmayan ve kaynak verileri yetersiz bu üç yapıda üzerinde durulması gereken bir konu da tarihlendirme sorunudur. Yukarıda da belirttiğimiz gibi bu yapılarda uygulanmış olan plan şemalarının, erkenden geç döneme kadar hiçbir değişime uğramadan kullanılmış tipler olması, tarihlendirme konusunda ipucu vermeyen

23 Bkz., Konyalı, a.g.e., s.204

24 Bkz., Lloyd- Rice, a.g.e., s.42

25 Bkz., Tıpe adını veren yarım kubbeler 'yonca yaprağı' olarak tanımlanmaktadır. Kubbe sayısına göre plan tipi, üçlü(trikonkos) ve Dörtlü (tetrakonkhos) yonca olarak adlandırılmaktadır.

26 Bkz., Yonca plan ilk olarak türbe binalarında ve sarayların merasim salonlarında uygulanmıştır. Bkz., E.Swift, *Roman Source of Christian Art*, New York 1951; E.Diez, *Kunst der Islamischen Völker*, Potsdam 1917; Slide de yonca planlı bir türbe binası için bkz., A.M.Mansel, 1946-1955 yıllarında pamphylia'da yapılan kazılar', *Belleken*, XXII(1958), s.227, Res.31-33; ay., Slide, Ankara 1978, s.318-319, Res.376-377

27 Bkz., S.Eyice, *Son Devir Bizans Mimarisi*, İstanbul 1980, s.118, dlpnot,30-32

28 Bkz., Eyice, a.g.e., s.54-56, Pl.162

29 Bkz., T.F.Mathews-C.Mango, *Observation on the Church of Panagia Kamariotissa on Heybellada*, DOP, XXVII (1973), s.117-132

30 Bkz., G.Öney, *Akdamar Kilisesi*, Ankara 1989, s.4-7, Pl.1

31 Bkz., R.Krauthelmer, *Early Christian And Byzantine Architecture*, London 1986, s.337-338

moloz taş malzemenin kullanılmış olması, dönem tespitini zorlaştıran faktörlerdir. Ancak, VII. yy'dan itibaren Arap akınlarna karşı kalelerin kuvvetlendirilmesi ve yeni kiliselerin yapımı için özel vergilerin çıkartıldığı bilgisi, kiliselerin bu dönemde veya daha sonra yapılmış olabilecekleri ihtimalini ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca, yapılarda görülen yüksek kasnaklar ve dış cephelerdeki üçgen alınlıklar, orta Bizans dönemine işaret eden özellikler oluşturmaktadır. Şehir ve kalenin XIII. yy'da Selçukluların eline geçtiği de dikkate alındığında, bu üç yapıyı VIII. yy'ın sonlarından XIII. yy'ın ilk yarısına kadar uzanan geniş bir dönem içerisinde yerleştirmek uygun olacaktır.

Resim 1. Eski Kilisenin Batı Cephesi

Resim 2. Eski Kilisenin Kuzey ve Kuzeydoğu Cephesi

Resim 3. Eski Kilsenin Güneybatı Cephesi

Resim 4. Arap Evliyası Şapelinin Batı Cephesi

Resim 5. Arap Evliyası Şapelinin İçten Apsisine Doğru Bir Bakış

Resim 6. Arap Evliyası Şapelinin İçine Yapıldığı Surun dıştan Görünüşü

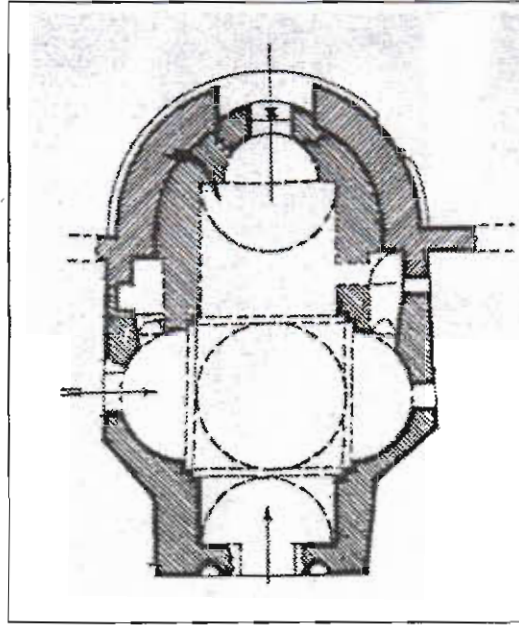
Resim 7. Cilvardo Burnu Şapelinin Batı Cephesi

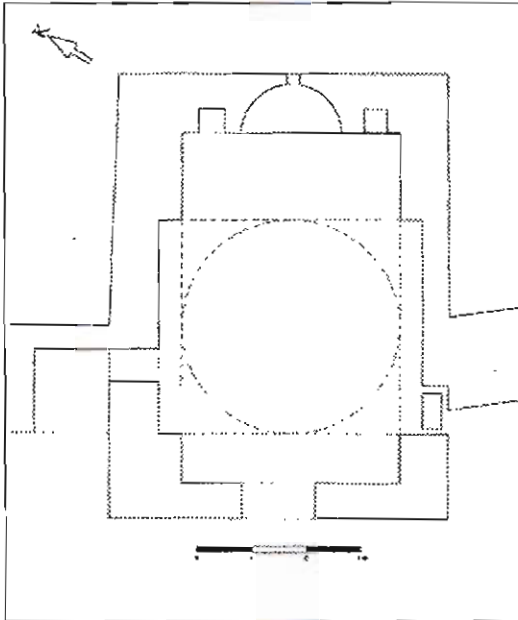
Resim 8. Ciltvardo Burnu şapelinin İçten Batı Cepheye Doğru Görünüşü

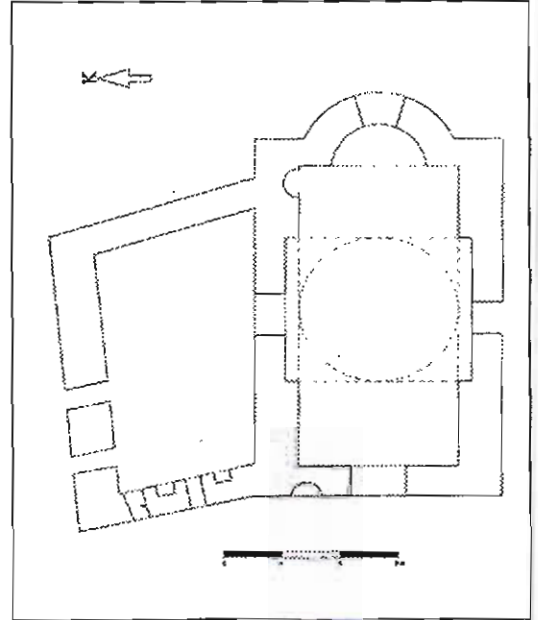
Resim 9. Ciltvardo Burnu Şapelinin Üst Örtü Düzenlemesi.

Plan 1. Eski Kilise (Lloyd-Rice)

Plan 2. Alanya, Arap Evlyası Şapeli
(Lloyd-Rice)

Plan 3. Alanya, Cilvarda Burnu Şapeli
(Lloyd-Rice)

KAYNAKÇA

- Stabon, **Antik Anadolu Coğrafyası** (çev.A.Pekman), İstanbul, 2000
- B.Umar, **Kilikia**, İstanbul, 2000
- İ.H.Konyalı, **Alanya**, İstanbul, 1947
- C.I. Cahen, " **Le Campagne de Mantzikert d'après Les Sources**", Byzantion, IX(1934), s. 623
- H.Rott, **Kleinasiatische Denkmäler aus Pisidien, Pamphylien, Kappadokien und Lykien**, Leipzig, 1908
- R.M.Riefstahl, **Turkish Architecture in Southwestern Anatolia**, Cambridge 1931
- S.Lloyd- D.S.Rice, **Alanya**, Ankara, 1989
- S.Guyer, **Grundlagen Mittelalterlicher Abendlaendischer Baukunst**, Zurich, 1950
- E.Swift, **Roman Source of Christian Art**, New York, 1951
- E.Diez, **Kunst der Islamischen Völker**, Potsdam, 1917
- A.M.Mansel, 1946–1955 yıllarında pamphylia'da yapılan kazılar', Belleten, XXII(1958), s.227
- A.M.Mansel, **Side**, Ankara, 1978
- S.Eyice, **Son Devir Bizans Mimarisi**, İstanbul, 1980.
- T.F.Mathews-C.Mango, **Observation on the Church of Panagia Kamarlotissa on Heybellada**, DOP, XXVII (1973), s.117–132
- G.Öney, **Akdamar Kilisesi**, Ankara, 1989
- R.Krauthelmer, **Early Christian And Byzantine Architecture**, London, 1986
- M.Ş. İpşiroğlu, **Ahtamar Kilisesi**(çev. Alev Yalınız), İstanbul, 1997

Anahtar Kelimeler: Alanya Kalesi, Kilise, Mimari